

RÓZSA MÁRIA

A kiegyezés témája bécsi lapokban

Az 1867. június 12-ei XII. törvénycikk a bécsi birodalmi gyűlés által elfogadott törvényekkel (decemberi alkotmány) együtt képezi a kiegyezést.¹ I. Ferenc József osztrák császár Magyarország és társországi királyává koronázása már 1867. június 8-án lezajlott Pest-Budán ünnepélyes külsőségek között. A kiegyezés két független és egyenjogú állam szövetségét kodifikálta, amelyeknek közös uralkodója volt az osztrák császár és a magyar király személyében.² A kiegyezést megelőző évek a publicisztikában teret kapó elképzeléseivel, vitáival jelen írásban nem foglalkozom, írásom tárgya kizárólag 1867 júniusa utáni publicisztikák elemzése. A négy bemutatásra kerülő bécsi újság egy időben létezett, egy közülük (konzervatív) magyar érdekeket képviselt, a másik, a *Der Wanderer* szabadelvű lap volt, és több ízben is bizonyítékát adta magyarbarát irányultságának. Mindkét orgánumnak számos magyar munkatársa volt, akik többsége az 50-es évek közepétől kezdve, illetve a kiegyezést követően hazatért Magyarországra, és ott folytatta újságírói pályáját, így például Pompéry János, Falk Miksa, Dux Adolf és időszakosan Ludassy Móric. A *Die Presse* és a belőle kivált *Neue Freie Presse* liberális orgánumok voltak.

A kiegyezést követő korszakkal vette a dualizmus kora kezdetét, amelyben az új Osztrák–Magyar Monarchia Ausztria és Magyarország kettős rendszerére épült. A dualista államok közös ügyeit kiegyezésben fektették le. A kiegyezés ezért nemcsak a perszónáluniót pecsételte meg, hanem a tényleges uniót is. A kiegyezési törvény kimondta a két ország önállóságát (külön kormányokkal, parlamenttel), egyenlőségét, paritását, és megállapította az együttműködés módozatait, formáit is, rögzítette továbbá Magyarország alkotmányos közjogi és önkormányzati önállóságát. A hadügyet, külügyet és pénzügyet közös ügyeknek tekintették, ezek intézését közös minisztériumokra bízták. A közös pénzügyminisztériumhoz tartozott az egységes valutarendszer, a jegybank, az „Osztrák–Magyar Bank”, az 1867 előtt keletkezett államadósságok szabályozása, a két állam vámuniójának fenntartása, valamint a közös vámtörvények megalkotása. [...] Ezek mellett volt még két közös ügy, a közös minisztertanács, amelyet a közös miniszterek és miniszterelnökök a külügyminiszter vezetésével képeztek, valamint a delegációk,

---

¹ SEEWANN, Gerhard, *A magyarországi németek története 2. 1860–2006*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2015, 17.

² SEEWANN 2015, i. m. 18.

vagyis a két állam parlamentje által választott, de rendszerint egymástól külön üléselő, egyenként 60 tagot számláló bizottság, amely elfogadta a közös költségvetést és ellenőrizte a közös minisztériumok munkáját.³

Der Wanderer

Az 1814-ben alapított *Wanderer* az 1848/49-es évek után vált fokozatosan nemcsak az osztrák liberális sajtó egyik legjelentősebb képviselőjévé, hanem a kor modern nyugat-európai lapjainak színvonalán álló, a szabadelvű eszméket képviselő orgánummá.⁴ A *Wanderer* az osztrák–magyar kapcsolatok történetének kétségtelenül önálló fejezetét alkotja. Majdnem hatvanéves fennállása alatt a két ország földrajzi közelsége, a szoros politikai és kulturális kapcsolatok következtében, valamint magyar munkatársai és levelezői révén a magyar eseményeknek mindig kitüntetett figyelmet szentelt. A *Wanderer* főmunkatársa, állandó vezércikkírója, Falk Miksa aztán hazatért, és 1867. december 21-étől átvette a *Pester Lloyd* főszerkesztői posztját. A *Wanderer* az aktuális magyarországi politikai eseményeket mindvégig figyelemmel kísérte, és a magyar érdekeket szem előtt tartva, objektivitásra törekedve foglalt állást az évtized meghatározó politikai kérdéseiben.

A kiegyezést megelőző években a *Wanderer*ben nyomon követhető a különböző „kiegyenlítési” tervek felvázolásától, ismertetésétől kezdve a saját, Deákéhoz bevallottan közeli álláspont megfogalmazása, a más elképzelésektől való elhatárolódás, majd a követelések mind konkrétabb, nyomatékosabb, többszöri megfogalmazása, kifejtése.

Augusztus 30-án Kossuthnak a publicisztikába való visszatéréséről számolnak be; Kossuth nyílt levelet intézett a váci kerület választóíhoz, akiket arra biztatott, hogy mindenki hívja őt haza.⁵ Korábban a jászladányi választópolgárok kérését, hogy legyen képviselőjük, utasította vissza nyílt levélben. Mindkét levelet a *Magyar Újság* közölte. Kossuth leveleinek közlése azt is bizonyítja, hogy sajtószabadság van – véli a *Wanderer* –, de nem fogunk figyelmet szentelni leveleinek, amelyekben így agitál, szögez le Kossuthot opportunistának nevezve. Kossuth veszélyezteti az úgy-ahogy helyreállt nyugalmat, mert azt akarja, hogy a megyei gyűléseket oszlassák fel. Mint publicista elsőrangú, de mint politikus, ez nem mondható el róla – véli a *Wanderer* szerzője. Kossuth célja az volt, hogy nyílt levelein keresztül szaporítsa az ellenzavakat, sőt egy esetleges petíciós mozgalmat bontakoztasson ki, és ezáltal felhívja a figyelmet, hogy a kiegyezésnek számottevő parlamenti és parlamenten kívüli ellenzéke van már elfogadtatása idején.⁶

³ SEEWANN 2015, i. m. 18–19.

⁴ Lásd ehhez bővebben: RÓZSA Mária, *A bécsi Wanderer magyar vonatkozású közleményei, 1862–1873 = Magyar Könyvszemle* 113(1997), 4, 349–376.

⁵ *Der Wiedereintritt Kossuths in die Publizistik = Der Wanderer*, Nr. 237, 30. August 1867, 1.

⁶ SZABAD György, *Kossuth politikai pályája*, Budapest, Kossuth, M. Helikon, 1977, 196.

Egyébként a kormány aztán lefoglalta a *Magyar Újságnak* Kossuth váci levelét tartalmazó példányát, és sajtópert indított Böszörményi László szerkesztő ellen.

A kiegyezésnek azonban már megkötése pillanatában is voltak szembetűnő hiányosságai. Míg az 1848-as törvények alapján a polgári értelemben vett népszuverenitásra épített magyarországi parlamentáris kormányzati rendszer nyitott volt, a megújulás és továbblépés minden politikai eszközével rendelkezett, ezt 1867 nemcsak Magyarország számára nem biztosította, hanem a hatalom sajátos megosztása folytán a Monarchia egész államhatalmi együttese számára sem. Magyarország a változó feltételekhez való alkalmazkodás lehetőségétől volt megfosztva, és ezáltal képtelen volt, hogy tényleges érdekeinek megfelelően reagáljon az európai hatalmi helyzet átalakulására. Kossuth ezért bírálta a kiegyezést, valamint, mert az Magyarország önkormányzatát jórészt biztosította, önrendelkezését azonban nem. A kiegyezés ezen kívül az adott rendszer keretei között nem adott módot az együtt élő népekkel való megegyezéshez. Deák viszont reális kompromisszumnak tekintette azt, amely alkalmas helyzetet teremt a függő problémák megoldására, s úgy ítélte, hogy ha a jövő tényleg megrázkódtatásoknak tenné is ki a Monarchiát, a kiegyezés legalábbis „az államilag rendezett állapot” előnyét biztosítja a vele egybekapcsolt Magyarország számára.⁷ A politikai ellentétek az ősz folyamán már jelentkeztek. Erre példa a szeptember 22-ei *Den Schutt hinwegzuräumen* című cikk is. A szemét eltüntetésé, a konzervatívok szerint az a feladat, amit a liberálisoknak el kell végezniük. A konzervatívok azt remélik, hogy a liberálisok uralma nem tart sokáig, mert nem tudnak szervezni, s össze fog omlani magától az egész rendszer. De honnan jött az a szemét, amit a liberálisoknak kell eltakarítaniuk? – teszi fel a cikkíró a kérdést. Évtizedes szervezés, átszervezés, szervezetlenség során halmozódott fel, amit a konzervatívok és más bürokratikus elemek a legnagyobb egyetértésben okoztak. És csak azért kell a liberálisoknak ezt a szemetet eltakarítaniuk, hogy a konzervatívoknak és a bürokratáknak legyen helyük az újabb szemét számára? Általánosan elterjedt az a nézet, hogy a liberálisok nem tudnak szervezni, míg a konzervatívok az alatt a látszat alatt, hogy szerveznek és adminisztrálnak, a nép minden függetlenségét és szabadságát megszüntették. Beustnek és Andrássynak kell mindent jóvátenni, amit Bach, Schmerling, Forgách és Mailáth elrontottak, és ha ez megtörtént, adják át a helyüket a német bürokratáknak és a magyar konzervatívoknak? A liberálisoknak be kell bizonyítaniuk, hogy jól tudnak kormányozni, de mindkét részről belső átszervezésre van szükség.⁸ Szeptember 27-én a *Klerikaler Dualismus* című cikk a magyar hercegprímásnak a kultuszminiszterhez intézett levelével foglalkozik. Túl hosszú, ezért nem tudja a *Wanderer* lehozni. A '48-as törvény 20. paragrafusára hivatkozik, mely az egyház autonómiáját biztosította. A katolikus egyház a cikkíró véleménye szerint olyan előjogokat követel magának, amelyekkel egyetlen más vallás sem rendelkezik. Ez a levél is jele volt a ka-

⁷ Deák és Kossuth ellentétéről lásd: SZEKFI Gyula, *Az öreg Kossuth 1867–1894 = Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952, 355.

⁸ *Den Schutt hinwegzuräumen = Der Wanderer*, Nr. 260, 22. September 1867, 1.

tolikus egyház későbbi tiltakozási hullámának, amellyel az iskola és az egyház funkciójának szétválasztása ellen harcoltak.⁹ Mindennek háttérében az állt, hogy Eötvös József kultuszminiszter 1868-ban benyújtotta népiskolai törvényjavaslatát, amely kimondta a tankötelezettséget 6-tól 12 éves korig. A népiskolai hálózatot a fennálló felekezeti iskolákra alapozta, de megnyilvánult benne a felekezet nélküli községi iskolák kiterjesztésére irányuló törekvés is. A katolikus klérus heves kampányt indított a javaslat egyes pontjai ellen, s ebben támogatták a protestánsok és a nemzetiségek is. Eötvös népiskolai törvényalkotása azonban így is jelentős vívmány volt, állami felügyelet alá helyezte az iskolákat, létrehozta a tanfelügyelői szervezetet, a tanítói állást képesítéshez kötötte, elrendelte állami tanítóképzők felállítását, s előírta a kötelező tantárgyakat, kimondta, hogy minden növendék anyanyelvén nyerve az oktatást. November 10-én Deák is megszólalt a megyékkel kapcsolatban. Az egész Heves megye ellenállásával kezdődött szeptemberben, mikor a megye bizalmat szavazott Kossuth mellett, majd Wenckheim Béla belügyminiszter felszólította ennek visszavonására. Mivel a megye ezt megtagadta, a kormány válaszul felfüggesztette Heves megye önkormányzatát. Deák a Heves megye-üggyel kapcsolatos felszólalásában kifejtette, hogy pártatlan álláspontot képvisel, beszédében egyéb, általános érvényű dolgokra is kitért a megyéknek a felelős kormányzathoz való jövőbeli viszonyával kapcsolatban. A kormány nem akarja a megyéket pusztá adminisztrációs szervekké degradálni, de a megyének kötelessége végrehajtani a kormány intézkedéseit, ha kifogása van ellenük, fellebbezhet az országgyűléshez. Deák ezután 1823-ra utalt, mikor tényleg csak a megyék tudtak ellenállással a kormány abszolutisztikus hatalma ellen fellépni, de leszögezi, hogy ma más a helyzet.

Az 1868-as év során többször foglalkoztak a baloldal és a baloldali pártok széttagoltságával. '69-es sorában erősödtek az ellenzék tömegmozgalmi, tömegakciókat szerveztek a kiegyezés ellen, Kossuth nevével a zászlójukon és '49-es függetlenségi szellemben, sőt a szélsőbal Országos 48-as Párt néven Madarász József vezetésével önálló párttá alakult. Kossuth mégsem volt hajlandó a szélsőbalt saját pártjának tekinteni, részben a párt vezetőivel való politikai nézeteltérései miatt, valamint mert tudta, hogy a parlamenten belül milyen kis csoportot jelentenek, és ő a nemesi középosztályban, a magyar politikai közélet döntő faktorában akart eszméinek szélesebb tábort nyerni, mert jól tudta, hogy politikai sikerre csak így számíthat.

A *Wanderer* valóban teret biztosított mindenféle véleménynek, akár az egymással szöges ellentétben állóknak is. Példa erre az április 9-ei *Der Kossuthkultus in Ungarn* című cikk, mely arról szól, hogy Perczel Mór, volt honvédtábornok, aki törökországi és angliai emigrációja után hazatért, és 1867-ben képviselő lett, székesfehérvári és veszprémi utazása során „le akarta rántani Kossuthot az oltáráról”, aminek a konzervatívok titokban nagyon örülnek – véli a cikkíró. Perczel „öreg honvéd-hős”, Kossuthot a *Wanderer* viszont diktátornak nevezi, és azt írja, az országnak el kell döntenie, Kossuthot vagy Deákot akarja-e vezető-

⁹ *Klerikaler Dualismus = Der Wanderer*, Nr. 265, 27. September 1867, 1.

jének. Perczel hazatérését az emigrációból Kossuth helyeselte, és remélte, hogy otthon hazafiságával beilleszkedik az új viszonyokba. Perczel hazafiságában senki sem kételkedett, de mindenki ismerte őrzöngésig növekedett vad szenvedélyét és önimádatát. Hazatérve a honvédegyesületek élére állt [...], és minősíthetetlen Kossuth-ellenes kirohanásokkal próbálta az egyesületeket Deák táborába vinni, sőt Kossuthot helytelen pénzkezeléssel is megvádolta. Kossuthnak vannak érdemei, az új politikai elemet ő vezette be a magyar alkotmányba, vagyis a feudális alkotmányt parlamentárisra alakította át, a nemesek fensőbbiségét és előjogaikat eltörölte és polgári egyenjogúságot vezetett be. Ezeket az érdemeit el kell ismereni, de ha béke lett volna, Kossuth „diktatúrájának” vége lett volna, alkotmányos kormányzás jött volna utána, és dicsősége lassan elhomályosult volna. De ehelyett abszolutizmus jött, minden mozgást el akartak nyomni, s a magyar nép ezért nevezte Kossuthot megmentőjének, felszabadítójának.¹⁰

1869. január 5-én ismét egy Kossuth-levélről olvashatunk a *Wanderer*-ben. Ahogy a Kossuth-nóta refrénje mindig ugyanazt mondja: „elfogyott a regimentje”, ugyanez a visszatérő motiváció igaz leveleire, melyeket mindig akkor ír, mikor Magyarország valamilyen fontos döntés előtt áll. Most az az újdonság, hogy Kossuth feladta az összeférhetlenségi elméletét. Már nem tartja a Habsburg-ház uralmát összeegyeztethetetlennek a korábbi előzményekkel, még a magyar király alattvalója is lenne, csak a császár-királyé nem. Ugyanakkor a cikkíró felteszi a kérdést, hogy minek küzd Kossuth külső eszközökkel, mikor ugyanazért a célért küzd törvényes eszközökkel egy párt is Magyarországon.¹¹ A december 17-i vezércikk *Ungarn und die Fischhof'sche Broschüre* címen az Adolf Fischhof osztrák közíró által megjelentetett munkával foglalkozik. Fischhof Ausztriát föderalisztikus országnak tartja, bár Magyarországgal kapcsolatban megjegyzi, hogy soha nem tudott békében élni. Kijelenti, hogy a nemzetiségi kérdést meg kell oldani, bár a régi rendszer megszűnt, de olyan veszélyek, mint például az elégedetlenség, még megmaradtak.¹²

Die Presse

Az 1848. július 3-ától Bécsben megjelenő *Die Presse* mottója így hangzott: „Azonos jogot mindenkinek”. Kiadója August Zang, a felelős szerkesztő barátja, Leopold Landsteiner volt. A *Die Presse* politikailag mérsékelt, komoly lapként információkat akart közvetíteni, Zangnak csak a lappal megszerzett nyereség számított, a politikát nem akarta befolyásolni. Magyarországra a *Die Presse* a Habsburg Monarchia egyik nemzetiségeként tekintett, a magyar forradalom iránt még a kitörése utáni első időszakban sem mutatott szimpátiát, később pedig fontos feladatának tartotta Kossuth politikájának leleplezését.

¹⁰ *Der Kossuthkultus in Ungarn = Der Wanderer*, Nr. 99, 9. April 1868, 1.

¹¹ *Wieder ein Brief Kossuths*, Wien, 4. Jänner = *Der Wanderer*, Nr. 5, 5. Jänner 1869, [1].

¹² *Ungarn und die Fischhof'sche Broschüre = Der Wanderer*, Nr. 347, 17. Dezember 1869, 1.

A *Die Presse*ben a 60-as években sorra láttak napvilágot a különböző kiegyezéssel kapcsolatos elképzelések, melyekben a lap nyíltan osztrák érdekeket, a Monarchia érdekeit képviselte, és sikra szállt annak megtartása mellett.

A koronázás eseményéről így adott hírt:

Der König ist gekrönt! Das Schauspiel, so großartig, lebendig, farbenprächtig und imposant, wie es in ganz Europa aus was immer für einem Anlasse kein anderes geben kann, als eben die Krönung des ungarischen Königs, ist vorüber.

Ezután a ceremónia részletes bemutatása következett.¹³

Június 12-én a vezércikk a koronázást „megbékélési ünnepnek” nevezte, és szólt az ezzel kapcsolatos császári amnesztiáról is. A lap tárgyalta a magyar pártok kiegyezéssel kapcsolatos nyilatkozatait. A kiegyezést elutasító Függetlenségi Párt vezetője, Madarász József, például kijelentette, hogy a koronázást törvénytelennek tartja, a Deák-párt viszont támogatta a koronázást.¹⁴

Az ősz folyamán a *Die Presse* folyamatosan tudósított a magyar országgyűlés üléseiről, amelyeken az államadósság kérdése került megvitatásra. Végezetül történelmi tényként került elismerésre Magyarország évszázados önállósága, és hogy Magyarország államjogilag ismét önálló királyság lett.¹⁵

A július 16-ai vezércikk témája a magyar–horvát kiegyezés. A magyar országgyűlés ugyanis június 25-én elfogadta a XXX. törvénycikket, és így megvalósulhatott a magyar–horvát kiegyezés. Ezzel a magyar politikai elit elismerte a horvát nemzetet mint politikai nemzetet, Horvátország és Szlavónia a Magyar Királyság része lett.¹⁶

A magyar országgyűlés vitáinak középpontjában az adórendszer állt, nem is az adók nagysága, hanem a megyék szerepe az adók beszedésénél – ahogy erről a *Die Presse* tudósított.¹⁷

Az Eötvös által beterjesztett vallások közti törvényt elemezte a *Die Presse*. Mivel Magyarországon több vallás létezik, ezek egymáshoz való viszonyát szabályozni kell. A törvény elégtelenségét abban látja a *Presse*, hogy az semmilyen formában nem ismeri el a polgári házasságot, a konvertálást azonban igen.¹⁸

Bár a *Presse* többször kifejezte aggodalmait a kiegyezéssel kapcsolatban, de

¹³ *Die Krönung* (Von unserem Special-Correspondenten), Pest, 8. Juni = *Die Presse*, Nr. 158, 11. Juni 1867, 1.

¹⁴ *Die Parteien in Ungarn nach der Krönung* = *Die Presse*, Nr. 161, 14. Juni 1867, 1–2.

¹⁵ *Wien, 18. Jänner* = *Die Presse*, Nr. 18, 19. Jänner, 1868, 1.

¹⁶ *Der ungarisch-croatische Ausgleich* = *Die Presse*, Nr. 194, 16. Juli 1868, 1.

¹⁷ *Die Steuerfrage im ungarischen Parlamente* = *Die Presse*, Nr. 196, 18. Juli 1868, 1–2.

¹⁸ *Ungarn und Rom* = *Die Presse*, Nr. 262, 23. September 1868, 1.

a lap mindig hangoztatta azt a véleményét, hogy a dualizmus az egyetlen lehetséges államforma a Habsburg Birodalom mindkét része számára.¹⁹

Deák nemzetiségi törvénytervezetét is tárgyalta a *Die Presse*, melyet Deák november 24-én terjesztett be. Lényege az volt, hogy Magyarország egységes politikai nemzet, és minden bármelyik nemzetiséghez tartozó polgár egyenrangú. A lap álláspontja szerint Deák törvénytervezete nem fogja tudni teljességgel megtörni a nemzetiségek ellenállását, de egy időre segít azt semlegesíteni, és mivel Ausztria soknemzetiségű állam, kompromisszumokra kell törekedni.²⁰

Die Debatte

A *Die Debatte* 1864 januárjától jelent meg Bécsben, a konzervatív magyarok orgánusaként.²¹ A kiadó tulajdonosa és a lap szerkesztője az ekkor Bécsben élő Ludassy (Gans) Móric volt. Az újság élvezte gróf Richard Belcredi konzervatív államminiszter és miniszterelnök támogatását, és nagy szerepet játszott a kiegyezés publicisztikai előkészítésében. A szintén Bécsben élő és cenzorként dolgozó Kecskeméthy Aurél is sokat publikált a lapban. Mint köztudott, végül a kiegyezéssel a Deák körül csoportosuló magyar politikai erők túlnyomó többsége elutasította az Októberi Diploma alapján álló konzervatív kiegyezési tervet, és az 1848-as forradalmi vívmányok folytatása mellett kötelezte el magát.

A koronázás államjogi jelentőségét hamarosan vezércikkben hangsúlyozták:

„Es ist somit in der That Großes in verhältnißmäßig kurzer Zeit geleistet worden und die Fundamente zur definitiven Reorganisation des Reiches sind in einer kürzeren Frist gelegt worden, als der Absolutismus brauchte, um ein Wasserrechtsgesetz zu Stande zu bringen, und der Scheinkonstitutionalismus nöthig hatte, eine Paßordnung ins Leben zu rufen.”²²

A vélemények a kiegyezéssel kapcsolatban alapvetően pozitívak voltak:

„Die Aussöhnung mit Ungarn wurde von allen einsichtsvollen Politikern des In- und Auslandes stets als die Grundbedingung für die Wiedererlangung der früheren Machtstellung Oesterreichs und für die innere Erstarbung dieses Staates anerkannt.”²³

¹⁹ *Wien, 18. November 1868.* = *Die Presse*, Nr. 319, 19. November 1868, 1.

²⁰ *Ungarn und die Nationalitäten* = *Die Presse*, Nr. 331, 1. Dezember 1868, 1–2.

²¹ Lásd ehhez bővebben: RÓZSA, Maria, *Ungarn in der Wiener Zeitung Die Presse 1848–1868* = RÓZSA, Maria *Presse und Buch, Österreichisch–ungarische Berührungspunkte in gedruckten Quellen des 19. Jahrhunderts*, Herne, Gabriele Schäfer Verlag, 2015, 174–215.

²² *Wien, 14. Juni* = *Die Debatte*, Nr. 162, 15. Juni 1867, 1.

²³ *Ungarn und die Staatsgläubiger* = *Die Debatte*, Nr. 167, 20. Juni 1867, 1.

A magyar országgyűlés baloldalának álláspontja azonban aggodalmakat keltett, mert az államadósságot nem ismerte el közösnek. A Frankfurter Aktionär című szaklap kritikájára azt válaszolják:

„Wer mit den ungarischen Verhältnissen nur einigermaßen vertraut ist, der wird leicht begreifen, daß die Erhaltung des öffentlichen Kredites Oesterreichs und seiner Länder gerade für Ungarn ein dringendes Bedürfniß ist und das deßhalb dieses sich am meisten davor zu hüten hat, daß den Staatsgläubigern Oesterreichs ein empfindlicher Schaden erwachse.”

A fent nevezett orgánium véleményét abban is osztja, hogy mint írja: „die Ungarn nicht nur den politischen, sondern auch den finanziellen Ausgleich wollen, weil ein inniges Zusammengehen mit Oesterreich für Ungarn sowohl in volkswirtschaftlicher als auch in politischer Beziehung eine wahre Lebensfrage geworden ist.”

A *Debatte* főleg a hivatalos lapokkal folytatott polémiaát. Így a magyar újságok közül a *Pester Lloyd*dal és a *Pesti Napló*val. A osztrák orgániumok közül különösen a *Die Presse*vel voltak vitái, eltérő nézetei. A *Die Presse* kiemelte Magyarország elmaradottságát és azon a véleményen volt, hogy a kiegyezés Magyarországnak túl sok előnyt biztosít. A kiegyezés után tudósított több törvénytervezet parlamenti vitájáról az osztrák birodalmi tanácsban és a magyar országgyűlésben, valamint a más nemzetiségekkel kapcsolatos kiegyezés szükségességéről.

Vita tárgyát képezte a magyar országgyűlésben 1868 októberében a népiskolák szabályozása. Ellenzői között volt Tisza Kálmán, nemcsak pártvezetői minőségében, hanem a dunántúli evangélikus egyházkerület kurátoraként, mivel szerinte ez a törvény korlátozná a protestánsok autonómiáját. Az Eötvös kultuszminiszter által beterjesztett törvénytervezet ugyanis az állam fennhatósága alá helyezné minden vallásfelekezet iskoláinak felügyeleti jogát.²⁴ December 5-én végül szentesítették a törvényt.

A *Debatte* közzétette az uralkodó trónbeszédét, amellyel megnyitotta az 1865–1868-as országgyűlést. A király hangsúlyozta beszédében, hogy Magyarország és Erdély egyesülése már lezárt tény. Szent István országa ezzel integritásának olyan fokát érte el, amilyenben az országnak több, mint háromszáz éve nem volt része.²⁵

A konzervatív *Debatte* rövid létezésének ideje alatt (1864–1869) is sokat tett a kiegyezés publicisztikai előkészítése érdekében, fő célkitűzése az osztrák alkotmány megvitatása és a nemzetiségekkel való kiegyezés elősegítése volt – mint a lap címe is mutatja –, vitákon, a vélemények ütköztetésén keresztül. A szerkesztők érdeklődésének homlokterében kiemelt helyet kapott a magyar érdekek képviselete. A 6. évfolyam 276. számával 1869. szeptember 30-án a *Debatte* megszűnt. A *Debatte* a magyar konzervatívok orgániumaként tulajdonképpen csak

²⁴ Eötvös in der Opposition = *Die Debatte*, Nr. 291, 20. Oktober 1868, 1.

²⁵ *Die ungarische Thronrede* = *Die Debatte*, Nr. 342, 11. Dezember 1868, 1.

a kiegyezésig volt életképes, bár még annak létrejötte után is tudósított az osztrák birodalmi tanács, valamint a magyar országgyűlés üléseiről, törvénytervezetekről és vitákról.

1869. március 27-én az országgyűlési képviselőválasztásokkal kapcsolatban foglalkoztak a szélsőbal egyre erősebbé váló hangjával. Megjegyzik, hogy az ellenzék egyáltalán nem egységes, és nincs programja. Nem ismerik el, és kritizálják a kiegyezést, ugyanakkor belátják, hogy Magyarország elszakadása Ausztriától az előbbi pusztulását jelentené.²⁶

A lap pesti levelezője tudósított a Deák-párt tanácskozásairól a jogi reformokkal kapcsolatban. A végezetül elfogadott törvény kimondta, hogy az igazságszolgáltatás mindig a király nevében történik, a bírakat a király nevezi ki, és az államkassa fizeti őket. A vezércikk röviden bemutatta Horváth Boldizsár igazságügy minisztert, Zsedényi Ede konzervatív politikust, Falk Miksát és gróf Zichy Ferdinándot.²⁷

A június 12-ei vezércikk hasonló témával foglalkozik és a közigazgatás modernizálásának szükségességét hangoztatja.²⁸

„A szabadság szolgálata nehéz szolgálat” – ezzel a mondattal kezdődik Adolf Fischhof költői és politikusi teljesítményének méltatása. A *Die Debatte* kritikával illeti Fischhofot azért, mert a kiegyezés után visszavonultságban él. Hallgat, és nem fogad el semmilyen posztot sem.²⁹

Neue Freie Presse

Zenker az 1862. december 17-ei sajtótörvény utáni korszak legfontosabb lapalapításának és egyáltalán a sajtótörténet egyik legkiemelkedőbb és legkitűnőbb sajtóvállalkozásának a Max Friedländer, Michael Etienne és Adolf Werthner által 1864-ben létrehozott és rövid idő alatt világszínvonalú orgánummá fejlődött *Neue Freie Presse*t tekinti.³⁰ Az új újság szerkesztőségének nagy része a *Die Presse* szerkesztői gárdájából származott, akik a Zanggal való elégedetlenség és konfliktusok miatt hagyták el a lapot.³¹

Winckler a lap sikerének okát tartalmának univerzalizmusában látja.³² De a nagy, igényes lap szociális érzékenysége és valóban liberális beállítottsága el-

²⁶ *Die ungarische Opposition = Die Debatte*, Nr. 99, 10. April 1869, 1.

²⁷ *Ungarische Justizreform = Die Debatte*, Nr. 150, 1. Juni 1869, 1–2.

²⁸ *Justiz und Verwaltung in Ungarn = Die Debatte*, Nr. 162, 12. Juni 1869, 1.

²⁹ *Dr. Fischhof = Die Debatte*, Nr. 181, 2. Juli 1869, 1.

³⁰ ZENKER, ERNST VIKTOR, *Geschichte der Journalistik in Österreich*, Wien, K. u. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1900, 6.

³¹ Lásd ehhez: RÓZSA, MARIA, *Ungarn in der Wiener Zeitung Die Presse 1848–1868* = RÓZSA, MARIA: *Presse und Buch* 2015, i. m. 58–173.

³² WINCKLER, JOHANN, *Die periodische Presse Österreichs: Eine historisch-statistische Studie*, Wien, Leop. Sommer & Comp., 1875, 136.

lenére mégis a nagypolgárság, a pénz- és ipari tőke szócsove volt, és közgazdasági részében a gazdaság legnagyobb mértékű szabadságát hirdette, síkra szállva a gazdaságba való mindenfajta beavatkozás ellen.³³

A *Neue Freie Presse* 1867. június 9-én a koronázás apropóján felvillantja a pozsonyi országgyűlésen 1848 nyarán elhangzott követelésektől Világosig, majd az 1860-as októberi diplomáig terjedő utat, az abszolutizmus vigasztalhatatlan korszakát, a szolgaságot jelentő 12 évet a szívtelen és gondolattalan uralkodási rendszerben, ami mind megelőzte a koronázási aktust.³⁴

Június 11-én Sigmund Kolisch tudósított lelkesült szavakkal Pest-Budáról a koronázási ünnepegről, mellyel a béke lett helyreállítva.³⁵

A lap a továbbiakban beszámolt az osztrák és magyar törvényhozás képviselőinek tárgyalásairól Bécsben a közös ügyek költségeihez való hozzájárulás és az államadósság kérdéséről, és több ízben is sürgette a csehekkel való kiegyezést is.³⁶ A *Neue Freie Presse* fontosnak tartotta a kiegyezést, majd minden számában vezércikkben foglalkozott a tárgyalások részleteivel, az egyes új javaslatokkal, de sohasem képviselt magyar szempontokat. Egy helyütt a magyarok keleties vonásairól írnak, amihez hozzátartozik a mesemondás képessége, ezt a magyar delegáció érvelésével kapcsolatban hozzák szóba, hogy miért akar és képes Magyarország az államadóssághoz jóval kisebb részben hozzájárulni. Szeptember 30-án a kiegyezési tárgyalások záróprotokolljának közlését a *Pester Lloyd*-ból átvéve hozzák.

November 27-én így tudósít a lap a királyi amnesztiáról:

„Eine allgemeine, ausnahmslose, unbedingte Amnestie hat den ungarischen Exilirten die Pforten des Vaterlandes wiedergeöffnet, denn dem gekrönten Könige und den vom Landtage votirten Gesetzen Treue schwören, das ist keine Forderung, deren Erfüllung ein magyarischer Patriot zurückzuweisen brauchte.“³⁷

Ugyanebben az írásban megjegyzi a tudósító, hogy Görgeyt, a hazatérő, és árulóknak bélyegzett tábornokot, mindenhol, ahol megjelent, ellenérzésekkel fogadják, volt, ahol ablaka alatt lefízett utcagyerekek adtak „macskazené”-t.

Többször volt a vezércikkek témája a magyar hadsereg kérdésének parlamenti tárgyalása. A lap álláspontja szerint a magyar sereg az osztrák hadsereg integráns részét képezi, míg a magyar tárgyaló fél önállóságot követel.

Akárcsak a *Wanderer*, a *Neue Freie Presse* is foglalkozik Perczel Mór tá-

³³ Lásd ehhez: WANDRUSZKA, Adam, *Geschichte einer Zeitung, Das Schicksal der „Presse“ und der „Neuen Freien Presse“ von 1848 zur Zweiten Republik*, Wien, Neue Wiener Presse, [1958], 64–77.

³⁴ F. K., *Die Köbnigskronung in Ungarn* = *Neue Freie Presse*, Nr. 996, 9. Juni 1867, 1–2.

³⁵ KOLISCH, Sigmund, *Die Krönung* = *Neue Freie Presse*, Nr. 997, 11. Juni 1867, 1–3.

³⁶ *Politische Uebersicht* = *Neue Freie Presse*, Nr. 1051, 5. August 1867, 1–2.

³⁷ *Wien, 26. November* = *Neue Freie Presse*, Nr. 1165, 27. November 1867, 1.

bornok hazatéréseivel és a közéletben való fellépésével. A magyar megyékben még mindig él a Kossuth-istenítés, ez ellen hatott az idős tábornok fellépése azok ellen, akik a kiegyezést egy új 1849 előkészítésére használták volna fel – véli a vezércikk.³⁸ Perczel 1867-ben tért haza az emigrációból, fellépett a honvédegyletekben, a kiegyezést Kossuth-ellenessége miatt támogatta.

A *Neue Freie Presse* több ízben is határozottan követte a liberalizmus eszméit. A konzervatív *Die Debatté*val szópárbajba is keveredett, mert a dualizmus teljes megvalósításához a liberális lap szerint hozzátartozik a hadügy törvény szerint is rögzített közös ügyként való kezelése. Ezek után felteszi azt a kérdést, ki keveri össze a fogalmakat, és ki tartja magát azokhoz az elvekhez, amelyek a kiegyezés nyugszik, mi, vagy a *Debatte*? Előbbi lap bizalmatlanságról ír, Magyarország becsületességének el nem ismeréséről. A *Neue Freie Presse* vezércikkében leszögezi, a kiegyezés alapján kell állni, amely mindkét rész egyetértésével jött létre, és akkor nem lesz bizalmatlanság.³⁹

A liberális lap a vallás- és közoktatásügyi miniszter Eötvös vallási törvénytervezetével kapcsolatban kritikusan jegyzi meg, hogy még a szabadságszerető magyarok is, akik több politikai eredményt értek, a vallási szabadság tekintetében nem modern eszméket követnek, hanem gyakran klerikális befolyás alatt állnak. Eötvös síkra szállt a zsidók és a görögkeletiek egyenjogúsításáért, létrehozta a katolikus autonómiát, és toleranciát mutatott a vegyes házasságokkal kapcsolatban, de a polgári házasságot a törvénytervezet még mindig nem ismerte el – jegyzi meg a vezércikk.⁴⁰

A Deák által november 24-én beterjesztett nemzetiségi törvényjavaslattal kapcsolatban azt kifogásolja a lap, hogy az államnyelv kizárólag a magyar, még a joggyakorlatban is, az oktatás nyelve a többnyelvű vidékeken lehet a legnagyobb lélekszámú nemzetiség nyelve, de például az egyetemeken az előadások nyelve kizárólag magyar. Ez a nemzetiségi törvény-tervezet csak a magyarokat elégíti ki. A teljes egyenjogúság tehát úgy valósul meg, hogy minden magyar állampolgárnak joga és kötelessége a magyar nyelv használata a hivatalokban és azokon kívül is.⁴¹

Az óbudai születésű Adolf Fischhof (1816–1893), orvos, aki újságíróként és politikusként vált ismertté az 1848-as bécsi forradalom egyik vezetőjeként. A bécsi forradalom leverése után hazaárulás vádjával letartóztatták, de kilenc hónap múlva felmentették. 1867-ben kegyelmet kapott. Továbbra is orvosként praktizált, emellett szabadelvűként a kiegyezést támogatta, szorgalmazta a nemzetiségi kérdés rendezését, amelyet a Monarchia szövetségi alapon történő átszervezésének útján vélt megvalósíthatónak. 1869 végén tette közzé „Österreich und die Bürgschaften seines Bestandes” című politikai tanulmányát, brosúráját, melyben az állam szövetségi rendszeren alapuló felépítésének módját mutatta be. Más

³⁸ *Kossuth und Perczel = Neue Freie Presse*, Nr. 1291, 3. April 1868, 1.

³⁹ *Die ungarische Landwehr = Neue Freie Presse*, Nr. 1392, 16. Juli 1868, 1–2.

⁴⁰ *Eötvös' interconfessioneller Gesetzentwurf = Neue Freie Presse*, Nr. 1471, 4. Oktober, 1868, 1–2.

⁴¹ *Das ungarische Nationalitäten-Gesetz = Neue Freie Presse*, Nr. 1490, 23. Oktober 1868, 1–2.

írásaiban a különböző nemzetiségek nyelvének megtartása mellett szállt síkra, a német, mint államnyelv megőrzése mellett, valamint az általános és egyenlő választójog bevezetését szorgalmazta. A *Neue Freie Presse* december 22-én reagált erre a brosúrára. Véleménye így summázható:

„Man kann zwar die Fischhof'sche Broschüre, was ihren praktischen politischen Erfolg betrifft, als abgethan angesehen, und geredet wäre nun genug über ein Buch, mit dessen Ziel sich nicht eine einzige Fraction des Landes befreunden will. Dennoch mag die Schrift noch von einer Seite betrachtet werden, welche einer allgemeinen politischen Erörterung über die Stellung der föderalistischen Projekte zum Dualismus Spielraum gewährt. Da ist denn nichts charakteristischer für den mangelnden politischen Positivismus des Fischhof'schen Buches, als der Umstand, daß es das wichtigste Verhältniß, nämlich das zu Ungarn, völlig im Unklaren läßt. [...] Wir bedauern, daß eine kritische Analyse der Grundgedanken der Fischhof'schen Schrift mir den grellen Widerspruch, die unversöhnlichen Gegensätze, die in derselben aufgestapelt sind, zu Tage fördert. Entweder Zerstörung der Delegationen und Umwandlung derselben in einen Gesamt-Reichsrath, oder Zerstörung des diesseitigen Reichsrathes bei Fortbestand der Delegationen, das sind die Zielpunkte der Schrift. Und ein solches Werk will Anspruch erheben, eine Cynosur für praktische Politik zu sein?“⁴²

Az egyidejűleg létező négy bécsi újság mindegyike foglalkozott az osztrák–magyar kiegyezés témájával. A *Der Wanderer* a Deákhhoz közeli magyar szabadelvűség szempontjait képviselve közvetítette a magyar érdekeket. A *Die Presse* szerkesztői pusztán piacorientáltak voltak, a gyors híradás, informálás szándéka vezette őket, nem ítélték. A *Die Debatte*, konzervatív, magyarbarát orgánumként támogatta a kiegyezés létrejöttét, publicisztikáiban meg is vitatta a lehetőségeket. A *Neue Freie Presse* modern értelemben vett liberális lap volt, ezeket az eszméket képviselte következetesen és részrehajlás nélkül. Magyarországot a Monarchia egyik alkotóelemének tekintette, de felemelte szavát a többi nemzetiség érdekeinek érvényesülése érdekében is, és azt a véleményt képviselte, hogy a kiegyezéssel a magyarok több előjogot kaptak, mint más nemzetiségek.

⁴² *Der Föderalismus und Ungarn = Neue Freie Presse*, Nr. 1910, 22. Dezember 1869, 1–2.

RÓZSA, MÁRIA

Medialisierung des österreichisch-ungarischen Ausgleichs in Wiener Blättern

Die Aufnahme des österreichisch-ungarischen Ausgleichs 1867 wird in vier österreichischen Zeitungen von 1867 an bis 1869 untersucht und dargestellt. *Der Wanderer* (1814–1873) ließ mehrmals ungarische Interessen des freiheitlichen Kreises um Ferenc Deák zu Wort kommen, dank der Vermittlung zahlreicher ungarischer Mitarbeiter des Blattes. Hier sei bloß der hervorragende ungarische Journalist, Max Falk hervorgehoben werden. Die Herausgeber und Redakteure der zentralistisch-großösterreichischen liberalen *Presse* waren in erster Linie marktorientiert, sie interessierte vor allem der Gewinn bzw. der Erfolg des Blattes, sie wollten bloß schnell informieren. *Die Debatte* wurde als Organ der konservativen ungarischen Kräfte gegründet, unterstützte und besprach die Möglichkeiten und Wege des Ausgleichs. Die *Neue Freie Presse* als eine moderne liberale Zeitung vertrat Ideen des Liberalismus konsequent und ohne Voreingenommenheit. Ungarn betrachtete sie als einen Bestandteil des Habsburgischen Reiches, sie erhob ihr Wort mehrmals für die Interessen der anderen Nationalitäten und vertrat die Meinung, dass durch den Ausgleich die Ungarn mehrere Privilegien enthielten als die anderen Nationalitäten.

Keywords: 19th Century; Austrian press history; Austro-Hungarian Compromise (1867); the journals: *Der Wanderer*, *Die Presse*, *Die Debatte*, *Neue Freie Presse*